

ROME

PAUL ROBERTS

PAUL ROBERTS

HET OUDE
ROME
IN ♦ VIJFTIG
MONUMENTEN

Uitgeverij Omniboek

INHOUDSOPGAVE

	INLEIDING 8	De monumenten die Rome hebben gemaakt
I DE BEGIN- PERIODE 14	HET KONINKRIJK ROME 19 DE REPUBLIEK 26 JULIUS CAESAR 40	Tempel van Jupiter Optimus Maximus 16 Cloaca Maxima 23 Largo di Torre Argentina 28 Tempel van Hercules Victor 33 Tibereiland 33 Pons Cestius en Pons Fabricius 37 Republikeinse stadsmuur 39 Forum van Caesar en zijn Tempel van Venus Genetrix 41 Curia 46 Rostra 48
II VAN BAKSTEEN TOT MARMER 52	AUGUSTUS 54 DE OPVOLGERS VAN AUGUSTUS 92	Basilica Julia 55 Tempel van Concordia Augusta 60 Tempel van Divus Iulius 61 Forum van Augustus en zijn Tempel van Mars Ultor 64 Porticus van Octavia 69 Theater van Marcellus 73 Tempel van Apollo Medicus Sosianus 77 Mausoleum van Augustus 81 Ara Pacis Augustae 83 Piramide van Gaius Cestius 88 Porta Maggiore 93 Domus Aurea en de Colossus van Nero 95

<p style="text-align: center;">III NIEUWE BOUWERS 100</p>	<p>DE EERSTE FLAVIËRS 102</p> <p>DOMITIANUS 118</p>	<p>Forum van Vespasianus 102 Colosseum 106 Boog van Titus 115</p> <p>Huis van de vestaalse maagden 119 Stadion van Domitianus 119 Forum van Nerva 123 Paleis van Domitianus 127</p>
<p style="text-align: center;">IV HET GLORIEUZE ROME 134</p>	<p>TRAJANUS 136</p> <p>HADRIANUS 154</p> <p>HADRIANUS' OPVOLGERS 174</p> <p>SEPTIMIUS SEVERUS 182</p>	<p>Forum van Trajanus 137 Circus Maximus 147</p> <p>Woonblok 155 Tempel van Venus en Roma 156 Pantheon 160 Mausoleum van Hadrianus en de Pons Aelius 168</p> <p>Tempel van Hadrianus 174 Ruitersstandbeeld van keizer Marcus Aurelius 177 Zuil van Marcus Aurelius 178</p> <p>Tempel van Vesta 182 Boog van de Geldwisselaars 187</p>
<p style="text-align: center;">V EEN ONZEKERE STAD 188</p>	<p>CARACALLA 190</p> <p>DE DERDE EEUW 200</p> <p>MAXENTIUS 210</p>	<p>Thermen van Caracalla 190</p> <p>Aureliaanse Muur 201 Thermen van Diocletianus 203</p> <p>Basilica van Maxentius 210</p>
<p style="text-align: center;">VI VAN OUD NAAR NIEUW 216</p>	<p>CONSTANTIJN DE GROTE 218</p> <p>LATE HEIDENEN 228</p> <p>DE CHRISTENEN 234</p> <p>PHOCAS 238</p>	<p>Boog van Constantijn 218 San Giovanni in Laterano 222 Lateraanse Obelisk 227</p> <p>Tempel van Saturnus 228 Porticus van de Twaalf Goden 230</p> <p>Santa Maria Maggiore 234 Zuil van Phocas 238</p>
	<p>EPILOOG 240</p>	<p>De nasleep</p>

INLEIDING

DE
MONUMENTEN
DIE ROME
HEBBEN
GEMAAKT

Iedereen kent het gezegde dat Rome niet in één dag werd gebouwd: het was een eeuwenlang proces. De ontwikkeling ervan werd gestuurd door de heersers van de stad, met name de keizers, door politieke en maatschappelijke omstandigheden en door veranderende technieken en materialen die voorhanden waren. Samen met regelmatige en verwoestende branden betekende dit dat Rome voortdurend veranderde en evolueerde. De keizerlijke stad van Augustus rond het jaar 10 n.Chr. zou qua verscheidenheid en schoonheid van haar openbare gebouwen slechts vijftig jaar eerder voor Julius Caesar haast onherkenbaar zijn; terwijl Augustus niet kon hebben gedroomd van de enorme, uit beton opgetrokken bouwwerken van Maxentius' stad in het jaar 310. Pas in de jaren twintig en dertig van de vierde eeuw, de regeerperiode van Constantijn de Grote, zou het mogelijk geweest zijn om de meeste van de hier besproken monumenten tegelijkertijd te bezoeken.

In het Romeinse leven en de Romeinse samenleving draaide veel om het opzichtige vertoon van rijkdom, en aldus volgde het de macht. De koningen van Rome en daarna zijn Republikeinse leiders omarmden het principe, maar de keizers perfectioneerden het. Volgens Juvenalis, de satiricus uit de eerste eeuw n.Chr., had het Romeinse volk, naast brood, aan slechts één ding behoefte om het gelukkig te houden – circussen: de paardenraces, de spelen. Bijna net zo belangrijk voor het vermaak waren de gelegenheden waarin ze werden gehouden. Wanneer de mensenmassa's in het enorme, prachtige Circus Maximus hun favoriete wagenrenners aanmoedigden of in het reusachtige, weergalmende Colosseum naar de vechtende gladiatoren brulden, speelde zich tussen de keizer en het volk een ingewikkeld spel van identiteit en macht af.

De door de keizers gebouwde monumenten waren een symbool van die macht. De constructie van deze gebouwen was, zoals de archeoloog en historicus Amanda Claridge benadrukte, 'een politieke daad: het deed er veel toe wie wat wanneer bouwde'. Maar ook hielpen monumenten de bevolking macht te geven en bij te dragen aan een sterk gevoel van *romanitas* – romeïnsheid – en grote burger trots. Zoals Plinius opmerkte over het Circus Maximus, gebouwd door die 'grootse vorst' de keizer Trajanus, waren dit en andere gebouwen 'het ras dat zo veel volkeren heeft overwonnen waardig'. In dit boek kijken we daarom zowel naar de monumenten zelf als naar de mensen die ze bouwden en gebruikten. We horen hun verhalen door deze buitengewone bouwwerken en eeuwenoude literaire bronnen te gebruiken als wegen niet alleen naar de keizers, maar ook naar het Romeinse volk.

Van alle steden vormde Rome natuurlijk een uitzondering. Vergilius stelde dat Rome zijn hoofd optilde 'boven alles, zoals een cipres boven het struikgewas uittorent'. Geen enkele andere stad in het Romeinse Rijk – zelfs niet Constantinopel – kwam in de buurt van Rome

ROME TILDE ZIJN HOOFD OP 'BOVEN ALLES, ZOALS EEN CIPRES BOVEN HET STRUIK- GEWAS UITTORENT'

VERGILIUS

---

in zijn glorie-dagen: niet qua omvang, noch qua bevolking, noch de pure complexiteit en diversiteit van zijn bouwkundige landschap.

In dit landschap bevond zich een aantal gebouwen die alleen de elite zou aanschouwen, zoals de paleizen op de Palatijn, een van de zeven heuvels van Rome, die zelfs op mensen die er alleen over konden lezen nog steeds een grote indruk maakten. Maar echte complimenten en macht scholen in de bouw van monumenten die mensen in hun dagelijkse leven zagen en gebruikten. En de openbare ruimten van Rome stonden vol monumenten die iets voor zijn bevolking betekenden. In Rome bestond niet zoiets als ‘gewoon een andere tempel’. Elk monument had zijn eigen betekenis – een herdenking van een specifieke gebeurtenis, een individu of een aan hen verbonden concept. In een tijdperk zonder massamedia waren deze openbare ruimten en de monumenten die er stonden enorm belangrijk.

Voor de vijftig monumenten die hier zijn samengebracht, probeer ik wat antwoorden te geven op belangrijke vragen die we vandaag niet meer stellen. Waarom werden ze gebouwd? Wat voegden ze toe aan het leven van mensen die er gebruik van maakten – of de mensen die ze bouwden? Welke invloed hadden ze op de stad en haar monumentale (en dagelijkse) leven? Hoe zagen ze er destijds uit, en waarom zien ze eruit zoals ze er nu uitzien? Dit boek is een poging om het verhaal, en niet alleen de geschiedenis, van de monumenten van Rome te vertellen.

Het woord ‘monument’ stamt af van het Latijnse woord *monere*, dat herinneren, in herinnering brengen kan betekenen. Het Engelse woord *memorial* heeft een soortgelijke functie, met zijn duidelijke verwijzing naar ‘memory’. Monumenten hebben dus het vermogen om gedachten op te wekken en herinneringen op te roepen, om te fungeren als schakel tussen het verleden en het heden. Met hun talloze inscripties en standbeelden verkondigden deze gebouwen luid en duidelijk de boodschappen die de bouwers wilden dat het volk zou horen. Het belang van het monument ligt vaak niet in de structuur zelf, maar in de politieke, maatschappelijke of culturele ontwikkelingen die erachter zaten, en waarvan het vandaag de dag misschien wel de beste – of enige overlevende – weerspiegeling is.

Als je het verhaal van Rome en zijn gebouwen wilt navertellen, is het belangrijk om naar zo veel mogelijk bronnen te kijken. Archeologie is onmisbaar, waarbij de resultaten van opgravingen en onderzoeken dienen als een controle van de fascinerende literaire verslagen die bewaard zijn gebleven. Er wordt een aantal opgravingen rondom de monumenten aangehaald, hoewel deze noodzakelijkerwijs selectief zijn, en gegeven de bedrijvigheid in Rome zal er binnenkort nog meer over de vindplaatsen worden ontdekt. Dit alles stelt ons in staat om ons een beeld te vormen van hoe de monumenten tot hun huidige staat zijn gekomen, en ook om de hiaten in andere bronnen van onze kennis op te vullen.

Die kennis is gelukkig heel rijk. Voor een groot deel van de Romeinse tijd hebben we een massa schriftelijke getuigenissen: niet alleen van inscripties, muntstukken en burgerlijke kalenders, maar ook van Romeinse schrijvers – geschiedkundigen, satirici, dichters en encyclopedisten – die hun waardevolle licht laten schijnen over de monumenten en de mensen die ze bouwden en gebruikten.

Uit hun werken kunnen we een besef opdoen van de macht en impact van de monumenten in hun bloeitijd.

Over het oude Rome zijn talloze boeken geschreven: van encyclopedische archeologische verslagen, zoals die van Amanda Claridge en Filippo Coarelli (die de beste bronnen van hun soort zijn), tot reisgidsen voor mensen die de Eeuwige Stad bezoeken. Dankzij archeologische vondsten en wetenschappelijk onderzoek verandert de manier waarop we naar de Romeinse monumenten kijken voortdurend, en daarom is het altijd wenselijk om te zien of en hoe de vele stukjes van de prachtige puzzel die Rome is, op nieuwe en nuttige manieren kunnen worden gelegd.

Dit boek is geen gids voor alle monumenten van Rome, en het kan slechts een deel van deze bijzondere stad omvatten. De focus ligt op vijftig monumenten die je binnen de indrukwekkende muren kunt aantreffen, van theaters en tempels tot baden en bruggen. Ze zijn stuk voor stuk toegankelijk voor het publiek, zonder dat je een speciale vergunning nodig hebt (hoewel je voor de meeste wel een kaartje zult moeten kopen). Ze variëren in datum van rond 600 v.Chr., toen Rome nog door koningen werd geregeerd, tot het begin van de zevende eeuw n.Chr., met het verdwijnen van onmiskenbaar eeuwenoude concepten van stadsleven en de duidelijke opkomst van de nieuwe werkelijkheid van de vroege middeleeuwen. Laat ons nu kijken naar deze heersers en hun monumentale scheppingen om te proberen zowel Rome als de Romeinen iets beter te begrijpen.

Een reconstructie van het Forum Romanum in de vierde eeuw n.Chr., kijkend naar de Capitolijs en de Tempel van Jupiter Optimus Maximus. Rond het centrale plein stonden oorspronkelijk basilica's en een handvol tempels. Na verloop van tijd werden meer monumenten toegevoegd, waaronder de Boog van Septimius Severus en een rij erezoulen en ruitersstandbeelden. Het hart van Rome was de meest monumentale plaats van allemaal.

I

DE BEGIN-
PERIODE

HET KONINKRIJK ROME

(753-509 V.CHR.)

Volgens de legende werd Rome in 753 v.Chr. (op 21 april om precies te zijn) gesticht door Romulus, een afstammeling van prins Aeneas van Troje. In werkelijkheid zou je als bezoeker destijds niet een klasieke stad hebben gezien met geplaveide straten, mooie huizen en openbare gebouwen, maar versterkte nederzettingen van hutten die verspreid over de heuvels van Rome stonden. Romulus was de eerste van zeven koningen van Rome. Een aantal van hen, zoals Romulus, is verloren gegaan in de legende; anderen zijn aangetoonde historische figuren, en minstens twee waren aristocraten uit de rijke, machtige Etruskische steden ten noorden van Rome. Maar Rome zelf, hoewel volgens de mythe gesticht door Trojanen, en soms geregeerd door Etrusken, was een stad van het Latijnse volk.

Rome was één van tal van Latijnse steden, maar vanwege haar ligging op het kruispunt van belangrijke handelsroutes en een bevaarbare rivier, de Tiber, bloeide de stad. Het was tijdens de periode van de koningen dat de verschillende delen van de stad samen werden gebracht, dat de bouwgrond werd drooggelegd via de Cloaca Maxima, dat het forum, het latere Forum Romanum, werd aangelegd en dat de eerste belangrijke openbare gebouwen, met name de grote Tempel van Jupiter Optimus Maximus, werden opgetrokken.

De boven de stad uittoerenende TEMPEL VAN JUPITER OPTIMUS MAXIMUS (de beste en grootste Jupiter) was de prominentste en belangrijkste tempel van Rome. Hij stond ook bekend als het Capitolium (of Capitool) en gaf zijn naam aan de heuvel Capitolijn waarop hij stond. Zelfs de laat-Romeinse schrijver Ammianus Marcellinus stelde eind jaren zestig van de vierde eeuw dat deze tempel het mooiste gebouw ter wereld was.

Jupiter Optimus Maximus vormde het hart van het Romeinse leven, de samenleving en de identiteit. De senatoren hielden er de eerste vergadering van het jaar, en generaals en – in een later stadium

Rechts: Een reconstructie van de Tempel van Jupiter Optimus Maximus of het Capitolium. Vandaag is het zo goed als verdwenen en zijn er alleen delen van de reusachtige funderingen overgebleven.

Onder: Het sinds de Romeinse tijd iconische beeld van de mythische wolvin die Romulus en Remus, de toekomstige stichters van Rome, zoogt. Deze bronzen sculptuur werd in 1471 door de paus aan de stad geschonken, en de baby's werden er toen aan toegevoegd, maar de leeftijd van de wolvin is omstreden: doorgaans beschouwd als Etruskisch uit de vijfde eeuw v.Chr., hoewel wetenschappelijke analyse van recenter datum een mogelijk middeleeuwse herkomst suggereert.

– keizers kwamen tijdens de grote triomfen die de verovering van het Middellandse Zeegebied door Rome markeerden naar deze tempel.

De tempel werd eind zevende eeuw v.Chr. begonnen als een groot project van de koningen van Rome, en bij de bouw werden kosten noch moeite gespaard. De beste (dat wil zeggen, Etruskische) metse-laars en beeldhouwers in brons en terracotta werden tewerkgesteld. De tempel werd voltooid door Tarquinius II (de Hoogmoedige), de laatste koning van Rome, en in 509 v.Chr. na Tarquinius' val en ver-banning onder de nieuwe Republiek ingewijd.

Dit immense bouwwerk besloeg een oppervlakte van ongeveer 55 bij 70 meter, en veel van de Capitolijs moest worden geëgaliseerd om plaats te bieden aan de constructie. Qua stijl was het bijzonder Etrus-kisch (gezien zijn vorstelijke Etruskische bouwers misschien geen verrassing), met een diep voorportaal, een woud van zuilen en een trap aan de voorzijde. Het complex stond vol standbeelden, heilig-dommen en toewijdingen terwijl de tempel zelf rijkelijk opgesmukt was met standbeelden en gedenkplaten in polychroom terracotta – een Etruskische specialiteit. Zelfs het cultusbeeld van Jupiter, van de hand van de deskundige Etruskische vakman Vulca, was van geschilderd terracotta gemaakt.

De cella (binnenste heiligdom) was in drie delen verdeeld, met Jupiter in het midden, zijn vrouw en koningin Juno links en doch-ter Minerva rechts – de 'Capitolijnse triade'. De tempel was verfijnd versierd. De cella kreeg een mooie witte mozaïekvloer – ongelooflijk genoeg voor het eerst grootschalig toegepast in Rome. In 146 v.Chr. werd goud uit de veroverde stad Carthago gebruikt om het plafond te vergulden – ook een primeur – en later werden ook de bronzen dakpannen verguld. De Tempel van Jupiter weerspiegelde hoe de Ro-meinse samenleving dankzij haar veroveringen rijker en opzichtiger werd. De schrijver Seneca wees op het gevolg van deze plotselinge grote rijkdom en merkte wrang op dat 'toen we arm waren, was alles

'TOEN WE ARM
WAREN, WAS
ALLES RUSTIG,
MAAR TOEN WE
EENMAAL HET
DAK VAN HET
CAPITOOLO
VERGULDDEN,
BEGONNEN
DE BURGER-
OORLOGEN'

SENECA

TRIOMFTOCHTEN

Een triomftocht was een spectaculaire, theatrale, kleurrijke processie, geleid door een zegevierende generaal in zijn strijdswagen. Zijn gezicht was rood geverfd om de vroege standbeelden van Jupiter zelf na te bootsen. Hij toonde de massa de glori-euze oorlogsbuit – gouden en zilveren muntstuk-ken en edelmetaal, beeldhouwwerken, schilderij-en, zelfs luxe meubilair en tapijten. En uiteraard omvatte de buit ook slaafgemaakte mensen: de

leiders van de verslagen volkeren en hun familie; arbeiders voor de akkers, mijnen en huizen van Rome; maar ook specialisten in beeldhouwkunst, schilderkunst, architectuur en zelfs kookkunst. Dit alles begon de Romeinse samenleving te veran-deren.

Rome werd niet in één dag gebouwd, maar keizer na keizer. In de glorie-tijden van het Romeinse Rijk transformeerde de kleine nederzetting tot een roemrijke, weelderige stad. Waarom en door wie de indrukwekkende gebouwen die de stad vormden vervaardigd werden, was even belangrijk als hoe deze gebouwen eruitzagen. De imposante bouwwerken, waarmee keizers hun stempel op de stad drukten, waren een belangrijk onderdeel van het openbare leven. Dankzij de grote symbolische waarde die de gebouwen werd toegekend, bieden ze een inkijkje in een van de belangrijkste samenlevingen uit de klassieke tijd.

Archeoloog Paul Roberts neemt de lezer mee op rondreis door het oude Rome, van de luxueuze badhuizen van Caracalla en Diocletianus, het rumoerige Circus Maximus en het Colosseum tot monumenten zoals de Zuil van Trajanus. Roberts plaatst de gebouwen in de tijdsgeschiedenis waarin ze gebouwd, omgebouwd en soms zelfs afgebroken werden. Deze unieke geschiedenis van de Eeuwige Stad wordt tot leven gebracht door een heel aantal prachtige reconstructies.

Vertaald door Joost van der Meer
en Bill Oostendorp

Uitgeverij Omniboek

WWW.OMNIBOEK.NL

NUR 683

ISBN 978 94 0192 045 2

9 789401 920452